

Katarzyna Wolek-San Sebastian
Uniwersytet Jagielloński
katarzyna.wolek@uj.edu.pl

Z dziejów kształtowania się normy przekładu toponimów

Przypadek chorwacko-polski

Tytułowe sformułowanie „przekład toponimów” jako składowa szerszego zagadnienia przekładu nazw własnych wymaga krótkiego komentarza. Stosowane jest ono dość powszechnie w dydaktyce przekładu, a także nierzadko w refleksji krytycznoprzekładowej, stanowi jednak terminologiczną nieścisłość. W niniejszym artykule stosujemy je jako uproszczoną wersję bardziej adekwatnego wyrażenia „postępowanie z nazwami własnymi w procesie przekładu”, mając na uwadze, że w wielu przekonujących ujęciach systematyzujących „przekład” elementów nacechowanych kulturowo (w tym onimów) jest tylko jedną z technik postępowania z tymi newralgicznymi miejscami komunikatu.

Podjęcie tego tematu (choć prezentowanego tutaj jedynie jako rekonesans) spowodowane jest przede wszystkim koniecznością uporządkowanego spojrzenia na praktykę przekładową, która często nie pokrywa się z obowiązującą normą. Z kolei obserwacja kształtowania się normy i wyodrębnienie uwarunkowań tego rozwoju może pomóc w rozpowszechnieniu dobrych praktyk w zakresie uzusu. W tekście dominować zatem będzie perspektywa pragmatyczno-dydaktyczna, nie zaś językoznawcza¹.

¹ W obrębie polskiej traduktologii zagadnieniu poświęcone zostały m.in. następujące teksty: Lubaś, 1992: 139-145; Dybiec, 2007: 145-154; Cieślíkowa, 1996: 311-320.

W kształceniu tłumaczy przekładu użytkowego istotne wydaje się nie tyle bezwzględne egzekwowanie normy, co: a) wskazanie dokumentów normatywnych; b) znajomość czynników wpływających na tendencje przekładowe w obrębie pary języków; c) świadomość dynamiki zmian zachodzących w funkcjonowaniu elementów polszczonech/niepolszczonech.

Zagadnienia te zostaną tutaj pokrótce omówione w odniesieniu do dość wąskiego, lecz istotnego w praktyce przekładowej tłumacza kroatysty zbioru toponimów chorwackich. Porównanie tekstów sprzed ukształtowania się współczesnej normy ze współczesnym uzusem pozwoli zilustrować bardziej szczegółowo uwarunkowania i tendencje dotyczące tej praktyki.

Norma współczesna

Obecnie podstawowym dokumentem normatywnym regulującym użycie toponimów jest *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, wydany przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) w roku 2013². Został on opublikowany w celu stosowania przez podmioty wykonujące zadania publiczne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej³. Obowiązuje zatem w tłumaczeniach uwierzytelnionych. Powinien również stanowić pomoc i wskazówkę dla tłumaczy wszelkich tekstów użytkowych.

Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata stosuje podstawowe rozróżnienie na „endonim” (nazwa oryginalna) i „egzonim” (nazwa polszczona). Tyimi terminami będziemy się również posługiwać

² Dostępny na stronie internetowej: <http://ksng.gugik.gov.pl/wpngs.php> – 10.05.2015.

³ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 24 marca 2000 r. w sprawie trybu i zakresu działania Państwowej Rady Geodezyjnej i Kartograficznej i Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasad wynagradzania ich członków*, Dz.U. 2000, nr 26, poz. 316 oraz *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 24 czerwca 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie trybu i zakresu działania Państwowej Rady Geodezyjnej i Kartograficznej i Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski oraz zasad wynagradzania ich członków*, Dz.U. 2009, nr 107, poz. 897.

w niniejszym artykule⁴. Wydają się one także doskonale sprawdzać w praktyce dydaktycznej, pozwalają bowiem zastąpić nieprecyzyjne pytanie: „Czy tłumaczymy nazwy własne?” pytaniem o wariantywność toponimu.

Wykaz zawiera 260 nazw geograficznych z obszaru Chorwacji, w tym 36 egzonimów. Oznacza to, iż nie obejmuje całości toponimów, z jakimi zetknie się prawdopodobnie tłumacz tekstów użytkowych z obszaru języka chorwackiego, zwłaszcza jeśli zlecenia dotyczą rynku turystycznego. W takim przypadku pomocne okazują się wskazówki ogólne sformułowane przez KSNG: a) „W przypadkach wątpliwych powinno się stosować nazwy oryginalne”; b) „Niewymienienie danego obiektu jest jednoznaczne ze stwierdzeniem, że Komisja nie zaleca dla niego polskiej nazwy, nawet jeżeli taka spotykana jest w niektórych publikacjach” (*Urzędowy wykaz...*, 2013: <http://ksng.gugik.gov.pl/wpngs.php>).

Drugim dokumentem, który może służyć wsparciem dla tłumaczy tekstów użytkowych, jest *Vademecum tłumacza. Wskazówki redakcyjne dla tłumaczy*, wersja 13 (styczeń 2015 r.), wydane przez Departament Języka Polskiego Dyrekcji Generalnej ds. Tłumaczeń Pisemnych Komisji Europejskiej⁵. Zawarto w nim wytyczne odnośnie do tłumaczeń dla KE, które znajdują zastosowanie również w wielu przypadkach pozostałych rodzajów tłumaczenia pisemnego. Przekładowi toponimów poświęcono rozdział 1.4.5. *Nazwy geograficzne*. *Vademecum* stosuje terminy „spolszczanie” oraz „pozostawianie nazw w brzmieniu miejscowym (w języku urzędowym państwa i regionu, w którym się znajduje)”. Dla dydaktyki przekładu cenne są spostrzeżenia ogólne ujęte

⁴ „Polski egzonim to nazwa obecnie używana w Polsce w języku polskim dla obiektu geograficznego leżącego poza jej terytorium i różniąca się zapisem od endonimu standaryzowanego tego obiektu. Różnicą zapisu nie jest opuszczenie, dodanie lub przetłumaczenie terminu rodzajowego, ani transliteracja lub transkrypcja nazw zapisanych oryginalnie w niełacińskim systemie pisma, jeżeli dokonana została zgodnie z wcześniej przyjętymi regułami. Różnicą zapisu jest natomiast opuszczenie lub dodanie znaków diakrytycznych i przedrostków, będących integralnymi częściami nazwy” [Zych, 2014: 145]. Zob. również Jakus-Borkowa, 1987: 21.

⁵ Dostępny na stronie internetowej http://ec.europa.eu/translation/polish/guidelines/documents/styleguide_polish_dgt_pl.pdf.

w dokumencie. Wskazując typ tekstu jako czynnik warunkujący wybory przekładowe, autorzy podkreślają:

W przypadku tłumaczenia nazw geograficznych, szczególnie nazw miejscowości, pogodzenia wymagają dwa różne podejścia: z jednej strony dążenie do stosowania w tłumaczeniach nazw spolszczonych, stanowiących dziedzictwo języka polskiego i poddających się deklinacji, z drugiej strony stosowanie nazw w języku miejscowym w celu precyzyjnego i niepozostawiającego wątpliwości określenia miejscowości, do której odnosi się dany tekst [*Vademecum*, 2015: 58-59].

Korzystając z obydwu dokumentów, należy mieć świadomość ich ograniczeń: *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata* nie jest dokumentem skierowanym bezpośrednio do tłumaczy, z kolei *Vademecum* koncentruje się na tłumaczeniach tzw. unijnych.

Weryfikując kształt toponimu w wydawnictwach słownikowych i encyklopedycznych oraz atlasach, zwłaszcza wydanych przed 2013 r., należy mieć świadomość, że stosowane w nich formy toponimów są uzależnione od praktyki danego wydawcy.

Praktyka językowa

Przekład toponimów to niewątpliwie obszar, na którym obowiązująca norma rozmija się z praktyką, a ta z kolei z oczekiwaniami odbiorców. Świadomość tych niezgodności mają sami kodyfikatorzy, badacze i tłumacze. Jan Grzenia wymienia jako mające największy wpływ na uzus atlasy, encyklopedie oraz prasę [Grzenia, 2000: 112]. Po kilkunastu latach, jakie upłynęły od napisania tych słów, na pierwsze miejsce wysunął się Internet jako łatwo dostępne źródło, do którego chętnie (i nierzadko bezkrytycznie) sięgają zarówno tłumacze, jak i weryfikatorzy tłumaczenia⁶.

Znamienna dla współczesnego uzusu jest wariantywność form toponimów z interesującego nas tutaj obszaru Chorwacji, przy czym oprócz zasadniczego podziału na endonimy (np. *Šibenik*) i polskie egzonymy (*Szybenik*) obserwujemy stosowanie egzonymów pochodzących z zewnętrznego źródła, którym jest język zachodni. W praktyce objawia

⁶ Znamienny jest tutaj przykład Wikipedii, wskazywanej przez studentów przekładu jako „dokument normatywny”, a nie uzus.

się to przede wszystkim likwidacją znaków diakrytycznych charakterystycznych dla języka chorwackiego, przy jednoczesnym braku adaptacji do polskiego systemu fonetycznego (*Sibenik*). Zauważalna jest również praktyka pozostawiania w nazwie chorwackiego *v* bez transkrypcji w *w* (prawdopodobnie jako niesprawiającego problemów w wymowie), co powoduje powstanie takich hybryd jak *Jezióra Plitwickie*. Widoczna jest również strategia umieszczania obok siebie obu wersji nazwy, a nawet uzupełnianie ich o notację ułatwiającą wymowę (*Szibenik*). Ogólnościowa tendencja do internacjonalizacji nazw, związana w ostatnim czasie również z rozwojem Internetu, skłania tłumaczy do sięgania po endonimy nawet w miejscach, gdzie funkcjonowały dotąd dobrze zadowolone egzonymy. O funkcjonalności toponimu decyduje nie łatwość wymowy i odmiany, lecz jego przydatność w poszukiwaniu informacji (wyszukiwarka, GPS).

Diagnostując tendencje językowe na obszarze użycia toponimów, należy mieć na uwadze szybko następujące zmiany w tendencjach językowych w tym zakresie. Wydaje się, że na formę toponimów chorwackich ma wpływ również uzus ustny, tj. tworzenie egzonomów na użytek konkretnego komunikatu ustnego, co związane jest z ich funkcjonowaniem przede wszystkim w przestrzeni umownie nazwanej „turystyczną”, aczkolwiek oszacowanie tego wpływu bez przeprowadzenia osobnych badań nie wydaje się możliwe.

Kształtowanie się normy, zmienność uzusu

Niebagatelny jest również wpływ rynku na zwyczaj językowy, m.in. dotyczący interesujących nas toponimów. Powrót polskich turystów nad chorwacki Adriatyk po wojnie w Jugosławii (1992-1995) zbiegł się w czasie z pierwszym okresem po transformacji gospodarki. Przeważająca część wydawnictw przewodnikowych i kartograficznych wówczas dostępnych była adaptacjami (częściowymi lub całkowitymi) publikacji obcojęzycznych, głównie niemieckich i angielskich. W Polsce działały zachodnie biura podróży, toteż teksty użytkowe powstające w tym okresie (oferta katalogowa, ulotki reklamowe) były przekładami z języków zachodnich. Powodowało to bezrefleksyjne zastępowanie dotychczas funkcjonującej nazwy spolszczonej endonimem chorwackim lub nawet

egzonimem zachodnim⁷. Stąd m.in. pomijanie znaków diakrytycznych w nazwach miejscowości czy obiektów (np. *Hotel Baska/Hotel Baška*). Tak skonstruowane nazwy brzmiały zapewne bardziej „internacjonalnie”, co odpowiadało informacyjno-impresywnemu zorientowaniu tych tekstów.

Lata 90. to okres ogólnoświatowej tendencji do umiędzynarodowienia nazw, przy braku polskiego dokumentu normatywnego w tym zakresie [Zych, 2014: 140-142]. W roku 2000 J. Grzenia zauważa, że „mimo prób umiędzynarodowienia nazewnictwa geograficznego (...) daje się zaobserwować wzrost wariancji w zakresie pisowni nazw geograficznych” [Grzenia, 2000: 112]. Również autorzy *Urzędowego wykazu...* podkreślają historyczną zmienność zasad, którymi kieruje się obecna KSNG przy ustalaniu zakresu stosowania egzonimów:

Początkowo zalecano ich szerokie używanie, a nawet spolszczanie tych nazw, które w Polsce znane nie były. Później okazywano znacznie większą w tym względzie ostrożność. (...) Chodzi więc z jednej strony o to, aby chronić te polskie nazwy, które na ochronę zasługują – a z drugiej strony pozbywać się tych, które wprowadzono pochopnie lub które wyszły z użycia” (*Urzędowy wykaz...*, 2013: <http://ksng.gugik.gov.pl/wpngs.php>).

Źródeł funkcjonowania chorwackich onimów w wersji obcej lub spolszczonej w tekstach polskich szukać należy rzecz jasna u samych początków kontaktów chorwacko-polskich. Pomiędzy okresem przyswojenia takich nazw, jak *Zagrzeb* (*Zagreb*) czy *Dubrownik* (*Dubrovnik*), a współczesnym banerem reklamowym zapraszającym do odwiedzenia *županii dubrownicko-neretwiańskiej* (chorw. *Dubrovačko-neretvanska županija*) zaszło wiele procesów, które wpłynęły na ukształtowanie się normy. Poniższe zestawienie pokazuje jedynie niewielki wycinek tej problematyki. Poddane analizie teksty – przewodniki i popularne monografie poświęcone Jugosławii – pochodzą z okresu, kiedy dwa odrodzone po 1918 r. organizmy państwowe, II Rzeczpospolita i pierwsza Jugosławia, umacniają swoją tożsamość kulturową i językową. W tekstach tych dominuje funkcja użytkowa, lecz nierzadko mają one również ambicje artystyczne, wpływające na sposób, w jaki autorzy postępują z nazwami własnymi. Skupienie się

⁷ To zjawisko obserwuje również J. Grzenia [2000: 110].

na zbiorze toponimów najczęściej używanych przez polskiego użytkownika języka (adriatyckie wybrzeże Chorwacji) dostarcza najwięcej materiału porównawczego⁸.

Charakterystyka ekscerpowanych tekstów

1. *Podróżowania przez Jugosławię*, Putnik – Towarzystwo dla Podróży i Turystyki w Królestwie Jugosławii, Beograd [b.r.].

Jak czytamy w *Przedmowie tego przewodnika*: „Podział opisów podróży określonych został uskuteczniiony na podstawie dróg komunikacyjnych, zdążających do Jugosławii od północnego zachodu i północnego wschodu”, a więc z uwzględnieniem linii kolejowych (6 tras), szos samochodowych (1 trasa) oraz linii żeglugi morskiej (2 trasy).

Każdy rozdział to jednocześnie wykaz najważniejszych miejscowości danej trasy, np. *Koprivnica – Zagreb – Sisak – Sunja – Banja Luka – Jajce – Sarajevo – Mostar – Dubrovnik*. Użytkowy charakter tekstu bez wątpienia decydująco wpłynął na fakt, że nazwy miejscowości przenoszone są do polskiego tekstu w oryginalnym brzmieniu. W opisie poszczególnych miejscowości pojawiają się natomiast nieliczne uzasadnione tradycją egzonymy (*Zagrzeb, Dubrownik, Drawa*). Zdarzają się sporadycznie przypadki transkrypcji *v > w* oraz *ž > ż* (*Nowska, Piwa, Ilidže, Gruż*). Z reguły rzeczowniki pospolite wchodzące w skład nazwy podlegają dosłownemu tłumaczeniu (*Riviera Siedmiu Twierdz, Niebieska Grota*), w przypadku przymiotników nie obserwujemy takiej regularności (*Drvenik Mali, Drvenik Veliki*).

2. Roman Kowalik, *Jugosłowiański Adriatyk. Dalmacja*, Związek Polaków – Ognisko Polskie, Zagreb 1936.

Jest to obszerna monografia, której pierwsza część zawiera rys geograficzno-historyczny, druga natomiast poświęcona została najbardziej atrakcyjnym trasom turystycznym, przy czym mniejszy nacisk położono na informacje praktyczne, większy zaś na szczegółowy opis poszczególnych miejscowości i obiektów.

⁸ W tym miejscu należy zaznaczyć, że ekscerpowane nazwy przytaczamy z uwzględnieniem zmian w normie edytorskiej.

W tekście mamy do czynienia z przewagą egzonimów tradycyjnych (*Szybenik, Dubrownik*) i nowo tworzonych (*Rasza, Szuszak, Reczyna, Losyń, Bracz, Korczula*). Używa się transkrypcji oraz przystosowuje nazwy chorwackie do polskiego systemu fonetycznego: chorwackie *i* zastępowane jest po *cz, sz* (historycznie palatalnych) przez *y*, fonem nieobecny w systemie chorwackim. W tekście zdarzają się niekonsekwencje w tym zakresie (*Zrmanja, Cetyna*) oraz nieliczne formy oboczne (*Svilaja/Swilaja, Brač/Bracz, Hwar/Hvar*).

Obserwujemy tendencję do przekładania rzeczownika pospolitego będącego składnikiem nazwy, a także do polszczenia przymiotnika (*Jezioro Prokłańskie, Kanał Neretwiański, Kanał Braczacki, Zatoka Szybenicka*), jednak również tutaj zdarzają się odstępstwa (*Novigradsko morze, Wielka i Mała Gubawica/Mały i Wielki Drvenik*).

Mimo wyraźnej tendencji do używania egzonimów istniejących i tworzenia nowych tekst konsekwentnie stosuje endonimy w nazwach rozdziałów oraz w uzupełniającym tom spisie miejscowości leczniczych.

3. Halina Siennicka, *Uroda Jugosławii*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa 1936.

Uroda Jugosławii to obszerna i bogato ilustrowana pozycja przewodnikowo-encyklopedyczna, której autorką była tłumaczka i popularyzatorka kultury jugosłowiańskiej Halina Siennicka.

Strategia postępowania z toponimami rysuje się w tym tekście bardzo wyraźnie. Mimo że nie jest to typowy przewodnik bedekerowski, dominują w nim endonimy (*Šibenik, Sušak, Vis, Hvar, Komiža, Biševo*). Pojawiają się one nawet (wymienne) tam, gdzie istnieje dobrze przyswojony egzonim (*Drava/Drawa, Slavonja/Sławonia*). Charakter tekstu pozwala przypuszczać, że przyczyn takich decyzji należy szukać poza względami pragmatycznymi, raczej w świadomej strategii egzotyzującej, związanej z całą działalnością popularyzatorską i przekładową Siennickiej. Ilustruje to sposób postępowania z egzonimem *Adriatyk*, który w tekście konsekwentnie pojawia się jako *Jadran* (*na Jadranie, nad Jadranem*; chorw. *Jadran*). Przywrócenie niefunkcjonującego w języku polskim chorwackiego endonimu ma bez wątpienia na celu podkreślenie kolorytu lokalnego.

Przekład pojawia się w przypadku nazw o wyraźnej motywacji, jednak zawsze jako uzupełnienie endonimu (*Jezioro Łabędzie/Labudovac, plac Jelačića/Jelačićev Trg*). Brak takiego zabiegu można wyjaśnić

częściową „przezroczystością” toponimów chorwackich dla polskiego odbiorcy (*Kamenita vrata*, *Ilirski trg*).

Zestawienie przykładowych toponimów w wybranych tekstach współczesnych i historycznych z normą współczesną

Na następnej stronie zaprezentowano krótkie zestawienie chorwackich toponimów, które współcześnie są problematyczne w praktyce przekładowej testów użytkowych. Okazuje się, że w polskich tekstach typu przewodnikowego wydawanych blisko stulecie wcześniej ich forma nie była jednoznacznie ustalona: zależała od typu publikacji oraz indywidualnej strategii autora i wydawcy.

W prezentowanych przykładach wariantywność nazw związana jest z dążeniem do funkcjonalności tekstu (orientacja na mapie, dziś w nawigacji samochodowej) oraz z potrzebą dostosowywania toponimu do polskiego systemu fonetycznego i polskiej morfologii, a także z indywidualną strategią pożądanego stopnia egzotyzacji tekstu. Niektóre z tych toponimów mimo swej wysokiej frekwencji do dziś nie doczekały się znormatywizowania (np. *Modra špilja*); inne, choć znalazły się w obowiązującym wykazie KSNG, występują jedynie w publikacjach typu naukowego i mają marginalne znaczenie w praktyce przekładowej (*Hrvatsko primorje*).

Specyficzne problemy w funkcjonowaniu chorwackich toponimów w obrębie tekstu polskiego

Przedstawiony tutaj rekonesans na teren onomastyki przekładowej pozwolił przedstawić jedynie niewielki wycinek problematyki chorwackich nazw własnych w przekładzie na język polski. Nie rości sobie on prawa do miana systematycznego i wyczerpującego przeglądu, miał za zadanie jedynie wychwycić pewne prawidłowości, które mogą mieć znaczenie w dydaktyce przekładu. Niemniej już na tym etapie możemy wnioskować, że w kształceniu tłumaczy kroatystów trzeba zwrócić uwagę na następujące zjawiska:

- W obręb tzw. psuedoegzonimów, tj. nazw polskich identycznych z nazwami oryginalnymi (*Split*, *Zadar*), należałoby włączyć

Toponim wyjściowy	Norma współczesna (KSNG)	Uzus współczesny	Uzus historyczny		
			Podróżowania przez Jugosławię	Jugosłowiański Adriatyk	Uroda Jugosławii
Dubrovnik	Dubrownik/ Dubrovnik	Dubrownik/ Dubrovnik	Dubrownik/Dubro- wnik (mapka, opis trasy, ilustracja)	Dubrownik/ Dubrovnik (spis miejscowości)	Dubrovnik
Šibenik	Šibenik/Szybenik	Sibenik	Šibenik/Szybenik/ Szibenik	Szybenik/Šibenik	Šibenik
Plitvička jezera	Jeziora Plitwickie/ Plitvička jezera*	Jeziora Plitwic- kie/Plitvička jezera	Jeziora Plitwickie	–	Jeziora Plitwickie/Jeziora Plitwickie
Hrvatsko primorje	Pobrzeże Dalmatyńskie/ Hrvatsko primorje	Pobrzeże Dalmatyńskie	Hrvatsko primorje/(opi- sowo: kroackie pomorze, pomorze jugosłowiańskie)	Pomorze Chorwackie/ Pomorze Kroackie	chorwackie Primorje
Modra špilja	Modra špilja	Niebieska Jaskinia/Błękitna Jaskinia/Błękitna Grota/Niebieska Grota	Niebieska Grota	Błękitna Grota	–
Kaštela (Riviera Kaštela)	–	Kaštela/Kastela/ Kaszele/Riviera Kaštela	Riviera Siedmiu Twierdz (kaszteli)	Ryviera Kasztelanska	Droga Siedmiu Kašteli

* W wykazie KSNG endonim ten pojawił się w błędnym zapisie.

toponimy zawierające *v* jako niesprawiające z reguły problemów z wymową odbiorcy polskiemu (*Karlovac, Vis*). Z drugiej strony obecność w nazwach *r* zgłoskotwórczego, trudnego do wymówienia przez polskiego odbiorcę, powoduje, że nie sposób traktować ich tak samo, jak pozostałych pseudoegzonimów (*Krk, Vrbnik*).

- Zjawisko „falszywych endonimicznych przyjaciół” (*Plava Luka/Błękitny Port, Vrata milosti/Wrota Łaski, Zapadna kula/Basztta Zachodnia*) związane jest z występowaniem aproksymatów w parze językowej chorwacki/polski. W takich przypadkach należy rozważyć tłumaczenie dosłowne nazwy jako uzupełnienie, w zależności od konkretnego komunikatu, w którym występuje toponim.
- Stosowanie egzonimów związane jest z koniecznością rozstrzygnięcia dylematów związanych z derywatami (*Hwar/Hvar > Hvarsko kazalište/Hvarski Teatr/Hwarski Teatr*). Oddalenie się od podstawy derywacyjnej może powodować nieczytelność nazwy (*Brački kanal/kanal Braczački, Paški sir/ser pażański/ser paski/ser z wyspy Pag*).
- Problemy z odmianą nazw typu przymiotnikowego (*Novi, Dugi Otok, Stari Grad*).
- Aspekt motywacji nazwy: częste użycie w tekstach typu przewodnikowego i popularnonaukowego „anegdoty etymologicznej” wymaga zastosowania określonej strategii translatorskiej („Miejscowość powstała tu, gdzie suszono sieci, nazwano ją Szuszkciem”, Kowalik, 1936: 61).
- W poszczególnych przypadkach należy rozważyć funkcjonalność wszystkich wariantów nazwy, łącznie ze wskazówkami dotyczącymi wymowy oraz pomijaniem znaków diakrytycznych (*Šibenik/Szybenik/Szibenik/Stibenik*), mimo iż takiego rozwiązania wykaz normatywny nie bierze pod uwagę. Współcześnie funkcjonalność toponimu określana jest raczej przez możliwość jego identyfikacji (wyszukiwarka, GPS) niż przez łatwość wymowy i odmiany.
- Należy brać pod uwagę uwarunkowania odbioru, np. nieznamość zasad czytania chorwackich znaków (zwłaszcza diakrytycznych i dwuznaków *š, ž, č, đ, lj, nj, dž*), która nierzadko prowadzi do nieprawidłowej wymowy na bazie znanych odbiorcom

języków, zwłaszcza angielskiego (np. *Cres* wymawiane jako *kres*). Również zalecane w normie poprawnościowej uwzględnienie ruchomego *e*, nieobecnego w języku polskim, spotyka się z niechęcią odbiorców (*Gradac* > *Gradca*; *Zadar* > *Zadaru/Zadru*).

W akademickim kształceniu tłumaczy tekstów użytkowych przekład elementów nacechowanych kulturowo zajmuje ważne miejsce. Wyróżniającą się grupą kulturową są wszelkie onimy, w tym toponimy, którym – zwłaszcza w przypadku „małych kultur” – należałoby poświęcić więcej uwagi. Praktyka dydaktyczna wymusza bowiem potrzebę wskazania normy przekładowej dotyczącej tych elementów nawet w sytuacji, kiedy nie jest ona precyzyjnie ustalona lub stoi w jawnej sprzeczności z uzusem. Wskazując adeptom przekładu poszczególne dokumenty normatywne jako podstawowy punkt odniesienia, należy zachęcać ich do dyskusji i analizy poszczególnych toponimów, a przede wszystkim do porównania normy i praktyki przekładowej. Również prześledzenie historycznej zmienności formy onimów pozwoli na bardziej świadomy stosunek do ich funkcjonowania w tekście przekładu. Konieczne jest wskazanie na wariantywność nazw jako zjawiska nieuniknionego, związanego z procesami rozwoju języka i kultury. Przy ocenie praktycznych wyborów tłumaczeniowych nie wolno pomijać oczekiwań projektowanego odbiorcy, gdyż „użytkownicy języka są na ogół niechętni wariacji i oczekują rozstrzygnięć językowych” [Grzenia, 2000: 110]. Dotyczy to także odbiorców specyficznego produktu językowego, jakim jest przekład. Zatem każdy wybór strategii musi być wyborem świadomym i związanym z nadrzędną zasadą funkcjonalności tekstu. Efekt pracy tłumacza w tym zakresie będzie więc zawsze wynikiem nieuniknionych kompromisów.

Bibliografia

- Cieślíkowa, A. (1996), „Jak ocalić w tłumaczeniu nazwy własne?”, *Między Oryginałem a Przekładem*, 2: *Przekład, jego tworzenie się i wpływ*, Kraków, s. 311-320.
- Dybiec, J. (2007), „«What's in a name?» Przekład nazw własnych i tytułów a obcość”, w: Piotrowska, M. (red.) (2007), *Język a komunikacja* (18).

- Współczesne kierunki analiz przekładowych. Monografia z cyklu „Język trzeciego tysiąclecia”*, Tertium, Kraków, s. 145-154.
- Grzenia, J. (2000), „Pisownia obcych nazw geograficznych w wybranych polskich publikacjach”, *Zeszyty Prasoznawcze*, 1-2, Kraków, s. 105-114.
- Grzenia, J. (2008), *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jakus-Borkowa, E. (1987), *Nazewnictwo polskie*, WSP, Opole.
- Kowalik, R. (1936), *Jugosłowiański Adriatyk. Dalmacja*, Związek Polaków – Ognisko Polskie, Zagreb.
- Lubaś, W. (1992), „Referencjalne i niereferencjalne aspekty transpozycji słowiańskich nazw własnych”, w: Rzepka, W., Nagórko, A. (red.) (1992), *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 8: Prace na XI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Bratysławie 1993 [1]. Językoznawstwo*, Energeia, Warszawa, s. 139-145.
- Podróżowania przez Jugosławię* (b.r.), Putnik – Towarzystwo dla Podróży i Turystyki w Królestwie Jugosławii, Beograd.
- Siennicka, H. (1936), *Uroda Jugosławii*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa.
- Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata* (2013), Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa, [on-line] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/wykaz_polskich_nazw_geograficznych.pdf – 10.05.2015.
- Vademecum tłumacza. Wskazówki redakcyjne dla tłumaczy* (2015), Departament Języka Polskiego. Dyrekcja generalna ds. Tłumaczeń Pisemnych. Komisja Europejska, Luksemburg.
- Zych, M. (2014), „Nowy wykaz polskich nazw geograficznych świata i zasady jego opracowania na tle dotychczasowych publikacji”, *Polski Przegląd Kartograficzny*, 46(2), s. 140-161.

STRESZCZENIE

Artykuł omawia czynniki wpływające na przekład chorwackich toponimów w tłumaczeniach użytkowych (nieartystycznych) na język polski. Są to: a) dokumenty normatywne, b) uzus, c) historyczna zmienność tendencji do stosowania endonimów/egzonimów. Analizie poddano przewodniki po Chorwacji wydane w Polsce w latach 30. XX w., a następnie porównano zawarte w nich toponimy z normą współczesną i uzusem współczesnym. Wnioski z przeprowadzonej analizy mogą być przydatne w dydaktyce przekładu.

Słowa kluczowe: przekład, toponimy, norma, dydaktyka przekładu

SUMMARY**Development of the norm for translating Croatian toponyms into Polish**

The article discusses factors that affect translation of Croatian toponyms into Polish in utility (non-artistic) translation. These include: a) normative documents, b) usus, c) historical variability of the tendency to use endonyms/exonyms. Guide books for Croatia published in Poland in the 1930s were subjected to analysis, followed by a comparison of the toponyms contained therein with the modern norm and the modern usus. The findings provided by the analysis may be useful in translator training.

Key words: translation, toponyms, norm, translator training